

1b Methods of storage and other agricultural matters.

Temo.

- 1 Dipuno. Dimela tse di xaswaxo mo naxeng e ke Maheya, lotsa, masalesale, leroro, mphoxo, dithotse, dithaxaraxa, metsekwane, maxapu, lebake, motsoko, merepa, dintswe, lehloko.

Dibyallo tse di setse di hlalusitswe. Puno ya leheya basadi ba roba ba huno mehuno, byale ba a faka dirotong ba rwala ba isa xae. Kowa xae banna ba axa masala, masala ba axa ka mokwa o, ba ripa diphate tse byale ka mafate, byale ba ripa dikokwane tsa leretse, ditiile kudu ba di epela, tsa dikuluxa mowe le batleng lewe le krodilexo byale dira dipallo pele xa xore ba balle ba lokela diphate tse dingwe meleteng ya dikokwane, byale ya re xe ba di balela, ka dipallo dinti tse dinyakexaxo ka maatla ke dinti tsa morotho le monokane dinti tsa mehlare e, di tile kudu le mohlwa a o ji xammoxo le pula xe e o netse wa kwaparetsa byale xe ba feditse xo balla ba tseyo diphate tse dingwe tsela ba xwaella ka tsona, ba xoma ba xwaella ka dihlaka tsa lotsa, byale ba balla la bobedi, la boraro ba balla mafelong, ke moka lefedile, byale basadi ba thsela leheya xe le sala le tletse banna ba hlaba hlaka, hlaka ya lona e hlabelwa fase. Ba nyakela pate ba e pharolanya ka boxare ba dira manthsarara, byale ka kowa mafelong ya sala e le nhla. Eyale lefatsa le lengwe le le lengwe ba le tlemella le lehlomo, byale byale xe ba feditse xo dira ka mokwa owe, ke moka ba dira kxare, ya xo dula ka xare, byale dipalo ba balla ka kxakala.

- 3 Xe xo fedile xo balla kxare, byale ba dira maballo a mahlano. Eyale mosomo wa hlaka o fedile ke moka ba rulela, ka byane bya hlokwa, ba dira letsomo ka le tee la bobedi ba retolla ka lefe, xe ba tlema sehloro sa lefe, ke moka xo fedile ba se keya fase. Xe ba se rwesa xodimu, ba bona xe pula e ena, xe e kxutsetse ba se rola. Basadi bona ba roba mabele a leheya ba

rwala ka dihloxo dihlaka ba di xatella fase, wa hloka xo dira byale ba tla xo epa ka xore thsemo e mong wa yona ke thsene, o farola mabele a xaxwe tse nkexo wa utswa, le xona ba re, di a ila. Ka tsatsi le lengwe o ka siya mabele ka xobane dihlaka tsela di xo fenotse. Byale ka mohlare o ba reng mosiya o eme, o a ila le lesakeng la dikxomo xoba dipudi xoba dipokolo le dinku xammoxo le lesakeng la dikolobe xa wa dumelela xo axa ka ona, xe motho a ka axa ka ona o siya o eme.

Byale ka Mauwane Makokoropo o ile a seke a theletsa xe ba mmotisa xore mohlare o wa ila a xanetsa a o rema ka bontsi a tiela lexora la motse wa xaxwe, a xasa mepopo erile xe e thoma xo enya mokxalabye a hwa, yaba xe ba lla sello sa xaxwe ba re ngwana maxana xo botswa o wetse dikomeng a re dikoma ke tsesu re ile ra mmotisa xore mohlare o wa ila a se ke a kwa, ke moka ba sala ba tloxa ba axa xosele, o be a dula Mamoritane, ba ya ba dula kxwiting ya Morola.

5 Xe dipuno ka moka di fedile byale ke marexa, ba thoma xo kxokxosa leheya, ba re mokxauksi le lesala ba dira lebaato, ba dila ka boloko. Tsatsi lewe ba kxokxosaxo basadi le banenyana ba motse ba yo kxobakana ka lapeng la mosadi yo wa xo thoma xore ke ya kxokxosa, ba yo hlwa ba mo kxokxosisa yo mongwe le yo mongwe o nyakela lefsika la xaxwe la meno (makxwakxwasipa) ke moka ba a beya pele xa bona ba thoma xo kxokxosa, motho o tseya leheya ke moka a sila ka lona xodimo xa lefsika dithoro di oloxela fase xa lebato. Banenyana ba banyana bona ba nthsa maheya ka lesaleng ba a thsela xare xa bakxokxosi, byale mong wa mabele o swanetse xo apela bakxokxosi dihlaku, ka poto (pitsa) e kxolo a thsele ditloo dikxone tsa xona ke dikokxoti byale ba hlwa ba

6 di ja mosexare ka moka. Xe mokxalabye wa motse a le xona le yena ba mo nthsetsa. Eyale xe ba feditse xo kxokxosa ke moka ba mong

wa mabele wa boloka ka se sesexong a peu la lesetsa le maxari, ba a lekeletsa mo thapeng. Ba thsabisa xore a hloilwe ke xo fehlwa ke phehli, xa se phehli ya xo fehla diphate, ewe ke leruru. Ba bangwe ba hlakanya lotsa le leheya sesexong kase tee, kudu batho ba bantsi ba dira byale, ka xobane xe a hlakane le lotsa xantsi a a tse xo fehlwa.

Lotsa. Ba re xofetsa xo buna leheya ke moka ba buna lotsa. Ke mabele a hloilwexo ke diji tse byale ka dinonyana, byale a litiwa e sa le xosasa le ka meriti ka xobane mosexare dinonyana dia
 7 tloxa tsa ba di ile xo nwa metsi le xo hlapa. Byale xe a budule, banna baaxa lesala masemong, lona ba le axa ka mokxwa o, ba ripa dikokwane tse nne, le lengwe lekale ba le ripa yaba le lekopana, le lengwe yaba le letelele, byale ba diepela makale ala a makopana a ba kateng xa lesala a matelele a ba ka kxakala, byale ba rema diphate tse dingwe tsa xo dira boalo, ba tseya diphate tse dingwe tsa boalo ba di phekaxanya ka mafaleng a dikokwane, boalo byo bongwe ba ba bo phekaxanya xodimu xa byola boalo. Ke moka xo fedile, ke moka basadi ba dira seboya kxaufsi le lesala. Seboya ba kxola pele, xe ba dirile byale, ba nyakela metsi ba pyela, mo xo thapile ke moka ba bata ka dipato. Dipato xo betla banna,
 8 kudu ba betla tsa mohlare o ba reng ke mothathathaa, ba dira phaphati, ka mo ba swaraxo ka nthse ba dira moxosese. Ka moraxo xa pato ba ritela ka titelo ke lefsika le ba le tseyaxo lepelle, mo xare xa seboya ba dira sekhudu se byale ka sa sebeso byale sona ba re xe se sale tala ba tseya dikoko ba di tsenya ka xodi mamaretsa xo fihlela di hlakaha ka moka sekhudung, ke moka byale seboya se fedile. Eyale ba thona xo roba mabele a roba ke basadi ba robela ka dirotong, ba rwala ka dihloxo ba yo thsela lesaleng. Tsatsi le lengwe ba hlwa ba roba e le xore a mangwe ba anexa seboeng xore a ome, xe ba bona xore ke a mantsi lesaleng, ba anexa ka bontsi ke moka xe a omile ba a fola, ba thsetse ka kowa sekhudung ba fola ka mese.

9 Ka ba fole ka mo ba setlaxo ka xona maxobe, aowa ba setla ka kutu, byale xe ba sitlile ke moka ba thsela maselong ke moka ba hlokola, moko o tseya ke phefo mabele a wela seboeng, byale byale. Xe letsatsi le dikela ba rwala mabele ka dihloxo ba isa xae, ba dira ka onamokxwa owe xo fihlela ba fetsa thsemo.

Maselesale. Ona ba a roba masemong ba a rwala a etla xae ka xobane xa ba xase ka bontsi, ba tllilo a fola ka lehudu le ona ba a hlokola. Leroro lona ba le fola masemong ba le kxoba ka nthsa seboeng ba tiya ka diphate ke moka ba le hlokola byale byale xo fihlela ba fetsa ba le hlakanthsa le lotsa.

10 Mphoxo ona ba no roba ba etla nao xae, yare kowa ba feditse xo roba ke moka ba dila lapa ke moka ba fola ka xo tiya ka diphate ona ba a loxelasesexo sa ona ba re ke sesexo sa mphoxo.

Dithotse, ke leina empa xo na le maina a mantsi a tswaxo xona mo xa dithotse ke dithaxaraxa, metsekwane le maxapu, byale di fapane ka dikenywa tsa tsona. A ke re Marotse le mapampule leina le lexolo ke marotse, byale a swane ka xobane marotse ke a maso le tsona dithotse ke tse dintso, byale mapampule ke a masehla le dithotse tsa ona ke tse disehla. Lebaka la lehlabula ke ona mojo o moxolo ka xobane ba nohlwa ba apeile maowane, xo
 11 lewa ona lebaka le ka moka. Marotse a maxolo a beelwa dipeu, basadi ba rwala ka dihloxo ba isa maxae ba beya ka ditibeng le mathoding a dintlo. Molao wa ona xa dumelwe xo kxola dikxoti xe le ka kxolexa kxoti ke moka le swanetse xo lewa ka xobane le ka bola. Byale ba tseya dithotse ba di anexa xe di omile ba di boloka ka disuhlang ke moka ke peu e bile ke moroxo. Xe ba di dira moroxo ba di xadika ba di thsela letswai ke moka wa nthsa o seba ka tsona. Mohlomongwe ba di setla yaba bupi ke moka ba thsela metsi ka pitseng ba di thsela le tsona ke moka ba di huduwa ka kxoti ya leho xe di thoma xo kxakxatha ke moka ba
 12 thsela mokhusa tsa kxakxatha natso ke moka o fedile o loketse

xo seba. Ala marotse a tllilo lewa selemo ba dira dikxodu ka tsona. Ba apeya lerotse byale ya re kowa le budule ke moka ba pyatlaxanya diphatsa ka leho ke moka ba thsela bupi ba faxa leina la bouswa byona bya xo faxiwa ka lerotse ke kxodu xa bo sibiwi. Marotse a xo setsefe ba fepa dikolobe ka ona.

Mapampule le yona a bolokwa ka ditibeng. Ona xa ba faxe ba no a ja a apeilwe a loile kudu le bose a bose xo feta marotse.

13 Dithaxaraxa, tsona xa ba di hlokomele ka maatla ba no di sala moraxo ka baka la xore ba dira moroxo ka dithotse tsa tsona, tsona bontsi o no fumanadi tletse mahlakeng basemanyana ba di ja ka mokxwa o ba ka kxonaxo ka ona. Mothaxaraxa ana le moroxo wa bose diphephe tsa ona. Peu ya mothaxaraxa xa ba ithuli ba ne e lesetsa yare xe lebaka la xo lewa le fihlile ke moka ba e thula ya hlwa matsatsi a mabedi ba nexile la boraro ke moka ba xaxa. Ba di boloka ka ditibeng ba di hlometse ka diphate.

14 Metsekwane. Dithotse tsa tsona di swana le tsa maxapu, le tsona di kenywa dinyakilo swana, byale motsekwane a o na manyoronyoro, ba o rorela xae basadi ba o beya ka ditibeng xe ba nyaka xo o apeya ba o kxeraxanya ke moka ba dira diphatsa, byale ba fefa diphatsa ba tlosa makxata ke moka ba o anexa yare kowa o omile yaba xona ba o apeyaxo moxongwe ba o faxela mohlomongwe ba no kxaphola ele kxodu.

15 Maxapu a lewa botala le xona a na le metsi a mantsi a bose kudu, ka boxolo a no lekana le metsekwane. Ona a makae a ba rorelaxo xae ka baka la xore bontsi ba a ja masemong ke dikenywa tse di thusaxo batho kudu le ba sipedi xe a fihla thsemong a fumana mong wa thsemo ke moka o re masumi, mong wa thsemo a re morena ke moka mosipedi o swanetse xo ema a re, le kae, yola a re, aowa re xona, re ka butsisisa lena, yola le yena o tla re aowa re xona. Byale mong wa thsemo ke moka o tla re motho o tswa a le kae, mosepidi o tla hlalosa mowe a tswaxo xona, xe a feditse

xo laodisa mohlomongwe mong wa thsemo o tla tseba yo mongwe mowe
mosepidi a tswaxo xona, xe a mo tsebile o tla butsisa xore bo
mokete ba kae, yola a re aowa ba xona le xe a sa tseba motho xa
xo na molato, xe mong wa thsemo a belexe ke batho, o swanetse xore
lexapu sele motho wa kxosi, ke moka a le amoxele, a leboxa.

16 Mna nkile ka re ke sa soma mosomo wa muso wa lekhotla la
ditaba tsa bophelo, byale ba re ke swanetse xo ya Phalaborwa,
xabo morena Makosane, Masisimale le Maseke, byale letsatsi le
ke tla tsoxaxo ke eya ka nowa byala byo ba rexo ke patsi ya
mpapa ka ba ka reka le potlelo la Maseleng a mane, byale byare
xo sa ka nowa mohloxotsi ka thoma leeto la ka ka ya ka robala mo-
rakong. Byare xo sa e sale bosexo ka thoma ke be ke nametse
nyatsa-molala paisikila. Ka fetsa melala le melalanyana ka nowa
xape byala bya lepotlelo, ka xoma ka namela nyatsa-molala, ka
fetsa molala ka o tee wa bobedi ka swara ke letlora, yaba dinoka
ka moka xa di na metsi, byale byala bo nkretse a ke sa bo nyaka,
ka re ke namela paisikila tsa n sita, byale ke ba tsietsing
17 e kxolo kudu, motse a o xona ke lexanateng, le xona ke tsatsi la
mathomo xe ke ya Phalaborwa le mokeya xo xa ke xo tsebe, aowa
ka kxotlella xo noxoxa paisikila. Erile xe ke fetsa molala ke
thsela noka e ngwe ka beya leotwana la ka fase ka ratha nayo ka
lebella metsi ka se ke ka bona ka xoma ka tseya paisikila ka thoma,
xe ke re pele ka hwetsana basadi ba babedi ba na le bana ba
bararo ba khutsitse ba rwele maxapu, ka fihla ka lahla leotwana
la ka fase ka sekxosi ka ba dumedisa ke ka ona mokxowa owe.
Bakeng sa xo butsisana maphelo le mo ketswaxo ba makala bare xo
18 nna a o dira byang, ka re, xo bona xe le mpona le le byale a ke sa
tloxa ke swere ke letlora byale xa ke tsebe mowe metse a naxo xona,
bare xona xa xo na metsi mo, ka re, a xa makosane e sa le kxole ba
re e e, a xa xo na motse kraufsi ba re aowa, yaba ke moka ke
fedile maatla ka ke

homola. Byale mosadi yo mongwe a re xo nna tseya lexapu sele
 mohlomongwe le tla xo tima letlora, e be e le lexapu le lexolo
 ka tsoxa ka le pyatla ka ja, ka nowa metsi a lona ka le fetsa yaba
 xona ke kwaxo madi a ka a sepela le mmele xabotse le maatla a
 boya. Byale ka thoma xo bolesisana le basadi madireng ka ba
 hlalosetsa moke yaxo le modiro o ke yaxo xo o dira, ka nthsa seleng
 19 ka ba leboxa, ba re ke a xana ka re aowa bo-mma tseyang aowa ba
 tseya. Aowa yaba ke re xo bonasalang ba re morena ka tseya leotwa-
 na ka nanela ka ikitimisa ka maatla xore e re xe ke felwa ke
 matla e be ke fihlile, aowa ka ya ka fihla e sa le nna motho. Ke
 ka mowe ke ilexo ka bona thuso ya lexapu.

Patsi ya mpapa ke byala byo ba sa tsewaxo xo hlaxa xanabyale,
 bo hlaxisitse ke monna yo ba xo ba ba re ke Tsatsabele Sekxobela.
 Byala byona ba bo dira ka swikire, ba sila mmela byale ba kxella
 metsi ka pitseng ba nthsa swikiri ba thsela ba xoma ba nthsa
 mmela wa xo lekana le swikiri ba thsela ke moka ba khurumetsa
 20 pitsa bo dira beke ka moka xe ba dirile mosupuluxo ba tlilo bonwa
 ka sontaxa, mohloxotsi o nwewa o sa peiwa byale xe ba apeile
 mohloxotsi ba re ke patsi ya mpapa. Patsi ya mpapa ke xore motho
 yowe wa xo thoma a enwa o ile a robala lefokeng e le marexa,
 byale le phefo a se ke a ekwa, xe a tsoxa mowe a lebala patsi a
 be a e seametse byale xe a fihla xae, ba mutsibisa xore patsi
 e xo kae, a re ke e a pere ba thoma xo makala ba mmutsisa xape a
 re, supa mpa ba mo hlomolela erile xe byala bo mo tloxile, yena
 ka nosi a thoma xo butsisisa ba re xa re tsebe re ile re a xo
 butsisisa wa re supa mpa, batsi ya se ke ya tsibya mo e naxo xona,
 21 ya thopa ke yo mongwe wa motse, a fihla a butsisisa xore a patsi e
 ke ya mang mong wa yona a re ke ya ka motopi a re ke topile
 bokete e be e seametswe, monna a thoma xore a ka nowa byala ke
 nwele mpapa ke byalana lang bya mathsela thsokela, ba napa ba re
 ke mpa le pa le patsi ke patsi ya mpapa.

22 Eyala byona bya patsi ya mpapa ba bo apeya ka mokxwa o, ba nyakela leting byale ba nyakela pompi ba thsela mohloxotsi ka letining, mona letining bathola lesoba ba lekela pompi ka nthse, ba tiba ka maloko a dikxomo ka kwa xodimu ba tswalla leting kasetswallo sa lona, byale ba bita ka maloko a dikxomo xore moya wa byala yase ke wa tswa o tswela ka kowa lesobeng la pompi xe o etswa ke moka o dira kudumela ba beletsa thsipi xore kudumela e rotele ka xare, kudumela ena ke moka ke byala. Xe o enwa bo ya xalaka ka xanong byale ka byala bya sekxowa byo ba rexo ke sepiriti. Byale xe o ka nowa ka maatla patsi ya mpapa wa taxwa xe o phafoxa e rata xore metsi a be a le kxauswi xo seng byale xo bonaxala xore bo ka xo dira kotse ka xobane wa swara ke letlora le madi le ona o kwa e ka xa a sepele.

23 Monna yo mongwe wa tithsere ba re ke Modiba o Mile a etela matithsere a xabo mona motse wa xa Masete, byale a kwa setumo sa byala byo a bo reka a fetsa lepotlelo le tletse a ba a nwa le mohloxotsi. A taxwa ba mo rwala ba mo isa ka ntlong erile xare xa bosexo a phafoxa, yaba o re xo matithsere a xabo ba mo thuse ka metsi, byale ba se ke ba mo hlokomela ba thoma xoba ba mo sexa tse a xoba a di dira mabana byale monna a thoma xo kxeella ka moxosi o moxolo a re ke nyaka metsi ba se ke ba mo hlokomela, erile xe ba tllilo mo hlokomela a re le xe e le dithsila tsa dikolobe le ka no mpha ka nwa. Yaba mowe ba tsoxa ba mo nyakela metsi a fetsa metsi dixo tse pedi di tletse, yaba xona a ba bolellaxo. byare xo sa a napa a tloxaa boela xa xabo. Owe ke moiro wa patsi ya npapa.

24 Lebake mohlare ona o xasiwa masemong kudu masemo a xae le molapong, ka xare xa thsemo. Ke le letala, mahlare a lona xe o le xasitse byale o bona xore le axola, mong wa lona o swanetse xo fela a le thena xore le dire dikale tse dintsi byale le na le difara, difara tsena di swanetse xo tloxiwa xore le tle le nthse dinotha tse di botse.

Xe o le dirile byale o tla fumana le nyaretsa dinotha tse dikoto
 xe e le sosoro mataxa selemo wa le tomola xe o bona xore xo tletse
 yona o no le lesetsa. Sosoro ke lebake la dithoro tse dintsi
 notha ke la xo hloka dithoro mohlomong o ka fumana tse nne xoba
 tse hlano lebake la mohuta owe le boxale kudu, selemo wa le kxoxa
 25 le a xo kxoxa, le nyakexa kudu marexa, selemo xo kxoxiwa sosoro.
 Byale lebake xe le budule ba bona ka dithoro xe e le tse diso,
 byale ba le rira ka ditito, le rira ke banna le xo rwala xo rwala
 bona le modiro wa xo xana ke wa bona, byale xe le fihlile xae,
 ba re le sesu la ona ba kxota dinotha ke moka ba fakela ka mekotle-
 ng ba e ala, ba re kowa xodimo xa mekotla wa mabake ba ala maxoxo
 ba robala xodimo xa ona, xore a momoxane, xe le dirile ka mokxwa
 owe ke moka ba tlema ka marala disakana ba lekeletsa ka ditibeng.
 Byale mowe mosomo wa lona o fedile byale bakxoxi ba a kxoxa, ba
 26 le kxoxa ka mokxwa o ba dira molokwa, pele xa mowe ba dira sepeka
 le sepeka se sengwō sa xo falatsa metsi byale ba tseya sepeka le
 phate e ngwe ba lokisitse mobu owe ba tlaxo bupa ka ona, ba tsenya
 phate ka lesoteng la sepeka byale ba di tsenya mobung, byale ba
 sikinya phate, ba e nthasa ba lokela monwana ba dira sekhudu, ke
 moka ba muma metsi ba a thsela ka le sobeng la sepeka ba nyaka
 xo bona xore lesoba le nyaretse ka kowa sekhudung a nyarela
 byale ba bone xore xo lokile ba hlahlela lebake pele xa xore ba
 hlahlele ba thoma ba le pyela ka metsi xore lase ke la phakisa
 la fela ba le phixihla ka monwanaxore e be thokolonyana ba kxone
 27 ba hlahlela, byale ba tsee lexala ba bee xodimo xa lebake, ke
 moka motho wa kwatama ka dikhuru a thoma xo pakutsa, xe a bona xore
 muso o tswa ka matla byale o muma metsi a kxoxa ka ona wa kwa a re,
 xwathatha, ke moka a tseya mothsono ke lehlaka la xo falatsa
 metsi a tseya lona a falatsa metsi, ba kxahlisa ke xo bona
 mapilo a metsi xe a sepela mothsonong, yo mongwe le yo mongwe
 o le reta ka mokxwa o a kxonaxo ka xona. Le na le mediro e
 mintsi mmeleng xa motho, ba bangwe le a ba tlaetsa ba no sexa le
 xe ntsi e fofa, ba bangwe le dira xore ba je dijo kudu, ba bangwe

28 le ba dira xore ba bereke kudu, xe a se nalo xa a na modiro.

Motsoko. Ke semela se sexasiwaxo xae ka tlase xa lesaka la dikxomo le la dipudi. Peu ya ona ba e xasa ka nokeng lebopong la yona, ke moka ba dira dikokwane tse nne ba di epela xo swanetse xo ba tse di kopana, byale tse dingwe ba dira sethala ke xore boalo ke moka ba nyaka mabyane ba bipa xore letsatsi la se ke la tsena. Di dula xa namowe xo fihlela dipula tsa selemo di ena yaba xona ba o xasaxo. Ba o xasa tsatsi la mo pula ena, ka moswana ba nyakela diphephe tsa dihlare ba bipa ka tsona, xo fihla o tsoxa, byale ba kxone ba bipulla diphephe ke moka o pidile. Eyale le ona o byale ka lebake o na le difara, difara tsena di swanetse xo tloswa le motsoko ke xore diphephe tsa ka fase le tsona di swanetse xo tlosiwa xore motsoko o eketle. Xe tsona dilo tswe di sa katsa tlosiwa motsoko o swanetse xo ba le moromo ke moka o sinyexile o ka se ke wa tsefa, le xe o ka sila ke sethaxa o tla no kwa e ka ba sitse diphephe tsa makhura. Eyale xe o budule ba kxotla diphephe tsa ona xoba xo ripa ka diphate tsa ona ba o rwala ba ya ba o tlema ka dinti ka ditibeng wa lekella, xo fihlela o pona byale xe o ponne, ba u phutha ka lexoxo xore o hurahurele. Eyale xe o hurahuretse ba o tlemolla ba tlema dikxahla tsewe di lekaneng theko ya tsona o rekiwa ka dikxoxo le mabele xe e le mabele ba be ba thsela ka dihlaana. Diphate tse di setsexo mariteng di sala di dira dipeu. Motsoko xe pula e ena xa ba o buni, xe e ka na o swanetse xofetsa beke letsatsi le fisa o kxone o buna. Xo silwa xa motsoko, ba sila ka lebeya xoba ka lefsika. Ea anexatsa motsoko mollong e le xore pele ba tlosa diphephe mekolo (diphate tsa mo diphepheng) ba di bela xo sele ke moka ba di tlema ba di lekeletsa xodimo.

29

30

Diphephe tsela xe di omile ke moka ba o swahlella, ba fela ba sella xore mabu a boele xo sele xe ba feditse xo sella mobu ke moka ba thsela motsoko lwaleng la ona ba sila ka thsilo ya metsoko, motabo le ona wa thsubiwa, wa swa wa bona e le o mosweu,

31 ba o fsinella ka thsilo ba o hlatlola, byale ba lebella xo sila
 motsoko xo fihlela e ba lerole, byale ba sila motabo le ona yaba
 lerole, ba thseya motabo ba o thsela motsokong ba sila e
 phahlaxane, ka moraxo xa mowe ke moka ba thsela metsi ke moka ba
 thsela, ba xoma ba sila xape xo fihlela metsi a hwella, ke xore
 xo palexa ke moka pele xa xore yo mongwe a kwe xore o kwetse
 motabo ba fa badimo pele, ka xo soba motsoko ba thsela fase, byale
 mowe yo mongwe a ka soba a kwa xore o palexile xoba xo kwala mota-
 bo ke yena yowe a tlaxo ba botsa, xe a ile a re o palexile le
 motabo o xona, ke moka mong wa motsoko o tseya toko ya xaxwe wa
 thsela o o salaxo o thsela yo mongwe le yo mongwe wa bakxoni, ke
 32 moka modiro wa motsoko o fedile. Motsoko o byale ka kxomo, xe o
 ka hwetsana ba bolaille kxomo ba swanetse xo xo ngathela se-
 tswarendi, dilo tsa xo hloka diswarendi ke pudi kxoxo le kolobe.

Merepa. Ba e xasa thsemo ya yona kudu ba e xasa dipatoxeng
 ba bangwe le mase mong ba xasa a emele mabele. Pula e re xo na
 ke moka ba thoma xo xasa, e tlilo fetsa selemo ka moka e seso ya
 lewa ba e epa marexa xona o tla hwetsa merepa e mabotse kudu ya
 mo dipula di ena xa se merepa e motse ka xobane e na le dithsika
 le xona ke mahopuwa ke xore metsi ya bola. Merepa ke mafella
 thsemong ba e epa ba e tla ba apeya, le batho ba ba sa e lemexo
 ba rwala mabele ba etla ba reka, xe a etswa a tlatsetse nabele
 33 se tswana le yena mong wa merepa o swanetse xo mo tlatsetsa sona
 setswana sela. Xe e dule batho ba e nyaka kudu ka xobane ba no
 apeya fela xa ba sile mosadi yo mongwe le yo mongwe yo a kwaxo a
 tswafa o kitimela mowe merepa e naxo xona. E na le dixwere tse
 dikxolo empa kxare ya yona ke e thsese kudu, byale merepa ena
 xo na le maina a mabedi ya ona ke semponane le mamuhubedu, byale
 semponane sena le letlalo le lesehla ka moteng xa ona le ona ke
 xo xo sehlela o monate ka matla e rata xore xe o e ja ona wa
 se o felle pelo, wa ja xabotse, xe o ka o disa mexabaru, wa
 beta xo betolla xa ona e se xore o nwe metsi dikxare tsa ona
 ke tse dintso.

34 Mamuhubedu dikxare tsa ona ke tse dithsehla empa diphephe
 tsa ona ke tse dikxolo le xona di nyakilo hubala byale ka moteng
 xa ona ke o mohubedu, xe o o ja o boleta xaxolo ona xa o bete
 motho. Lexa e le mehuta e mmedi bareki a a ba hlaole e ba e
 nyakaxo ba no epa ka moka xa yona, yo a ka rexo wa hlaola mong
 wa thsemo wa xana a re xe o sa o sa rate tseya mabele a xaxo o
 tloxe a ka xo reta, le xona mabele a xaxo xa ka ka tla ka hlaola
 mohlomongwe o tlisitse dihloka xa ke di tsebe. Byale ka xe a e
 nyaka xa ke di tsebe, xona se a ka se bolelaxo o swanetse xo
 phetha thato ya mong wa thsemo. Peu ya yona ke tsona dikxare,
 ba dira dikxare ba di kxopela xa bawe ba naxo natso ke moka
 35 ba epa dikhudu ka matsene ba lokela kxare ba e phuseletsa ke
 moka ya tsoxa. Di xaswa ke basadi empa mohlang a bone kxwedi a
 tsene ka thsemong ka xobane dika hwa, di byale ka dithotse, mosadi
 wa xo hlapa xe a tsena xo tsona o swanetse xo di alafela a kxone
 a tsena le motsoko le ona o byale. Byale ba alafela ka tsela e,
 mosadi xe a bone kxwedi o swanetse xo ya nokeng a nthse lesukedi
 a tle a le ale ka fase xa lexoxo le a robalaxo xo lona, e re e
 sa le xosasa a sesu a hlapa a tsee lesukedi a yo xasa ka matheko
 xa thsemo a e dikuluse, byale xo fedile a boe xae a kxone a hlapa
 ke xore mosadi yo mongwe le yo mongwe wa bahlapi xe a ka no tla
 a re o nyaka xo bolaya dilo tsa xaxo a kas e ke a di bolaya, mosadi
 36 yo a ka di bolayaxo ke yo a hwetsexo ke ngwana e sale yo monyana,
 yena nmele wa xaxwe wa fisa, le xona a ditse lebaka.

Dintswe. Di swana le masale-sale empa di fapane ka metutu,
 wa lesalesale o tsabaletse kxanthe wa dintswa o bopaxane le
 dithoro tsa tsona ke tse di nyana, tsa lesalesale ke tse dikotwana
 le byala ka tsona letsona tsa dintswa le lotsa ba hlakanthsa ba
 dira fela byala bya tsona ba dira xore bo tla lebana ka tsatsi la
 xore, lona le tsatsi lewe xa ba nwe ka lona ka xore o kwa bo re
 tswae-tswae byale ka swikiri ya makxowa, ba bo nwa ka tsatsi

37 le le latelaxo xona o tla kwa xore o nwa byala. Byala bya baxolo-xolo e be bo sa hlotliwi w be ba bo nwa ditheba ka xo rialo e be ba bonwa matsatsi a mabedi ka xobane byala bo poma ke moroko. Dintswe le masalesale a bunela felo xo tee byale ba rwala ka diroto ba isa xa ba fola ka diphate, byale xe ba fihlisitse xae ba yo thsela ka sesexong sa mabele a lotsa. Peu ya ona ba roba ka metutu ba e hlomela le balong la ntlo ka xare xa yona.

Lehloko ba le xasa masemong modiro wa lona o moxolo ke xo kxotlela moroxo ba le roba ke moka ba le isa xae xe le fihlile ke moka ba le fola ka lehudu, ke moka ba le thsela ka dipitseng byale mohlang ba rata moroxo wa xo kxotlela ba le nthsa ba le xadika, ke moka ba le lesetsa la fola ka moraxo ba lesetla ka lehudu yaba buupi byale ba le thsela moroxong ba huduwa ka kxoti ya leho, ke moka le hlakane le moroxo a se ka bose xammoxo le monkxo wa lona.

38

Ditloo ba di lemela dirapana tsa tsona, di lema ke basadi ba fumana moto ba lema xona ka buntsi xo eleletsa xore xe o ka lema thsemo ya tsona o le nosi o ka se ke wa di bupula ka xobane di hloile ke puti, xe ba limile felo xo tee ya sinye mosiya wa sala. Ba di ena ka metsing pele xa xore ba di xase xore di kokomoxe, di hlwa matsatsi a mabedi la boraro ba di xase. Xa ba no di ena aowa ba di ena xore pula e ne, byale xore yo di xasa mero o sale xona, xore di phakise xo mela. Xe di metse di na le marite ba yo di thsela ka mobu xore ditloo di tle di kxone xo nama xabotse ka mobu ola wa xo thsela le xona o tla hwetsana lerite ka le tee le na le ditloo tse dintsi tse dikoto. Xe marite a tsona a thona xo hubala ke xore ditloo di budule, byale ba swanetse xo di bupula ba di bupula ba di rwala ka diroto ba di tlisa xae, tse dingwe ba noba ba di tlisa ba di thsobella ka mello ba di ja masemong, tse dingwe ba noba ba di ja botala.

39

40

byale xe di fihlile xae ba nthsa tse dingwe ba di apexa le ka
makxata, xe di budule byale ba le tsolela yo mongwe le yo mongwe
wa sephaphasetsa a ija, monna xa phaphase o phaphasetsa ke mosadi
wa xaxwe, ke moka a di thsela letswai a kxona a mo fa. Byale
tsela tsa xo sala xe bo esa ba di anexa ka malapeng xore di ome,
xe ba etswa ba e ya masemong ba di xopella ba di boetsa dipitseng
ba di beya ka dintlong ba pereketsa ntlo ba tloxa.

41

Byale xe ba tsoboya le tse dingwe xape ba no dira byale,
xe di omile ke moka ba di thsela ka disoxong tsa mabele, kudu
ba di beya ka fase xa ona xore basemanyana ba se ke ba di bona
xe mosadi a ka di beya pitseng dipeba le basemanyana ba di fetsa
ka xo utswa. Mola di tsemoxo ka sesexong ke moka a di sa bona
ke motho le xe o ka re o nyaka ditloo o tla kwa mosadi a re ditloo
di fedile xo setse peu, wa makala tsatsi le mosadi di nyaka ke
yena a di phaphasa ke moka a di xadika wa bona a lefa byale o se
ke wa mmoledisa selo xe o ka re a ke re o itse di fedile o tla
xo botsa xore xape peu xa e sa le xona ke thsolotse ka moka.
Ka tsatsi le lengwe wa bona a peya dihliku xe yena mong a nyaka
xo hlakanya le dihliku yena mong o tla no bona a thsela mohlomongwe
a thsela moroxong, byala wa makala ka xobane o kile wa di kxopela
a re di fedile. Ditloo ba dira meroxo ka tsona, le bokoma.

42

Ditloo-marapo, le tsona ba di xasa thsemo ya tsona, byale
tsona ba re monna a tsene serapeng sa tsona ba re xo a ila.
Xe monna a ka tsena o xosoxa tsa ka pele, ke mokxwa o ba reng
di a ila. Ba di thsela le tsona byale tsona xa di lewe di tala,
ba re xo di bupula ba di rwalela xae, ke moka ba tla ba di fola
ka lehudu. Di na le dithoro tse dikoto xe di apeilwe e noba
lephusuphusu, xa di nyake xore wa di ja xo tlatsa mpa di a bipetsa.
Xape mo o bipetswe le bosexo a o robale o tla lala o kxiba mo
xo sane bosexo ka moka e tlilo re matla xosa yaba xona o kxomelaxo
ka xobane mpa e thesexile.

Ba di bolokela ka dipitseng ba di beya ka ditibeng mohla mosadi a tswafa xo sila o nthsa tsona a apeya la hlwa ka tsona, e tlilore ka mabanyana a peya boxobe.

43

Dithsekkene, tsona ba di xasa thsemong ya mabele ba di bupula xe ba fola mabele, mosomo wa tsona e noba xona xo bupula tsa fela xo bupula ke moka ba di rwalla xae ke moka a di sa ne modiro ba no nthsa ba apeya le makxata a tsona xe di lewa makxata le diobola byale ka merepa. Ba di bolokela ka dipitseng ba di beya ka ditibeng.

44

Monawa ke sebyalo se ba hlakanyaxo le lotsa lexe ba lema ba se xasa le lotsa xo tee empa se tlilo butswa pele xa lotsa. Ka ona re fumana moroxo mahlare a ona le mokhusa ba dira ona ka mahlare a ona. Dikenywa tsa ona tse dinawa ke dikenywa tse di-telele ba di kxa ba etla ba di apeya ka mabanyana xe byale di ba patlile di omile ba di kxa ba di tlisa xae ke moka ba tlilo di fola ka diphate ba di thsela ka dipitseng k ba di boloka ka ditibeng. Ke dilo tsa mabobo, wa nthsa di se dikae wa di apeya di a kokomoxa tsa tlala pitsa.

Maraka a xa siwa masemong a bose kudu xo phala marotse empa xo apewa a apewa le marotse ka pitsa ka e tee, ona xa ba lete xore a tie, adwa ba a ja e sa le morerengwane, ka xobane a tiya ke moka ke disuhla, fela bafela ba siya a mangwe xore a tie ba dire disuhla ka ona le xo boloka peu. Ba di rwala ba etla ba di beya ka ditibeng, xa ba di tule, ba di lesetsa di le byale xo fihlela selemo se fihla, yaba xona ba di tulaxo ba nthsa peu ka xare, a e sa dula e yan masemong xo xasiwa. Disuhla tse dingwe ba bolokela dipeu tse byale ka lehloko mphoxo. Xona mowe marakeng xo na le mohuta o mongwe wa maxapa mothotse o wa maxapa o enywa maxapa dikxero le dixo, dikenywa tsa ona ba di ja e sa le tse dinyana kudu, empa xa se xantsi mowe o ka bonang mosadi a o apeya a apeya,

45 aowa, ba o bela xore ba tle ba fumane ditswana. Ba di lesetsa tsa xola tsa ba tsa tiela melebong ya tsona. Xore di tile ba bona xe di fetoxa buhubedu byale mowe ba di rwala ba di isa xae, xe ba di roretse xae ka moka ba di lesetsa ba bunadipuno ka moka ba fetsa byale xe baf editse dipuno ka moka byale ba dula fase ba thoma xo kxerexanthsa dikxero ba di apeya ka pitsa xore di butswa xe di budule ke moka ba xopa makxata ba xoma ba di khurumetsanya ka dintlo ba di beya ka ntlong ka moka xa tsona dikxero ba di dira byale xo fihlela di fella, ba di lebala xore di ome, ka moraxo xa mo ba bona xore di omile ke moka ba di seta ke moka di lukile, byale yo a di nyakaxo o tllilo reka ka dithoro. Ba tlatsa sekxero ka mabele ke moka mongwa sekxero a tseya mabele moreki a feta le sekxero byale byale xo fihlela a bona xore byale xo setse tsa xo lekana lapa la xaxwe, mowe yo a tlaxo o tla motsa xore aowa di fedile, mowe byale xo reka batswalani, empa ba bangwe ba xabo o no ba fa fela.

46 Dixo di enwa ke yona thotse ya dikxero, seo xe se enywa se dula fase ka maraxo ke moka sa re xe se xola ka khoting yaba se se sese, tse dingwe dikhoti tsa tsona di no laka wa hwetsana di noge twii tse dingwe di a kxopama kxopama wa hwetsana e le makxolonkxopye, empa a dika xo lekana di a fetana fetana, le tsona di rekiwa ka mabele ka xo di tlatsa. Ba nwa mabyala ka tsona xona le dithakxa tsa xo di seta xore di be le melomo e motse.

Maxapa le ona a sa no enywa ke thotse ka e tee ya dikxero le dixo xa a e enywa a dula fase ka maraxo byale ona ke dikenywa tse dikxolo kudu, tse dingwe ke tse dinyana tsewe ba rexo ke maxapana di buniwa xe ba setse ba feditse xo buna mabele, mola melebo ya tsona e setse e omile. Le ona ke xore a tiile a ka se ke a boba, xo boba ke xore a kase ke a kxoropana. Ba apeya ka dipitsa tse dikxolo ke moka ba xopa makxata mola le setse le 47 budule, ke moka ba le fala ka xare ke , moka le fedile. Byale

pele xa xore ba le sumise xo rwala mabyala ba thoma ba ekxa metsi ka lona xore monkxo wa lona o tloxe byale xe metsi a tlositse monkxo ke xona byale ba le sumisaxo xo rwala mabyala lesexo se byale ba thoma ba se dira byale, fela metsi a lona ba re xoxa ba phakisa ba thsolela ka pitseng ya metsi ka xore xe a ka dula nalo metsi a lona xo ka se nwe motho ka xobane a nkxa. Ke mosadi yo mongwe a dirile byala bya xaxwe bya xo rwala o tsama a adima maxapa xo bawe ba naxo nao, byale o swanetse xo xela beng ba maxapa byala ke yona teboxo mohlomongwe o ba thsella pitsa ba phahlaxana beng ba maxapa. Masemo a mona naxeng e a sepela ka tsela e, xo na le temo ya xa Mohlabe le dikxoro tse dingwe, byale tsona maina a tsona a kwale mowe temong ewe ka baka la xore ke basutendi ke temo ya xa Masumu ke temo ya xa Popela le temo ya xa Masete.

48

Temo ya xa Mohlabe e Mamotlekelele ketemo ya masemo a mabele, byale monna yo mongwe le yo mongwe o ekxethela mowe a ka lemako xe a ile a hwetsana molalala xoba setebe se se botse o thoma xo kitimela xo rema dihlara tsa kowa matheko xore xe motho a fihla a hwetsana a dirile ka mokxwa owe ke moka motho yewe o na molao wa xore a tsene le xe a nyaka xo xofelana nae o swanetse xo dumedisa xo mong wa sethethwa, byale xe mong wasethethwa a mo dumeletse o tla mo supa le foka le yena o tla dira byale ka yola wa pele yo a tlaxo xo dumedisa o tla mo tseya a mo isa xa mong wa temo byake xe mong wa temo a ka re mosutelle wa mo sutella le yena a thetha a tswela pele. Byale ba sutendi ba xa ba na leina mowe temong, temo ke ya yola ba ya ba dumedisa xo yena, le yena ditumediso tse a dule natso o fela a e ya a tsebisa kxosi xo eleletsa ka moswana ka xobane batho ba bangwe o ka nore xe o ba bona wa bona e ka ba lukile kxathe ba tliilo dula ba xo tswenya, ba taboxa mesela ba lena le masemo a ba bangwe.

49

Mohlabe o dirile temo le ba kxoro ya xaxwe, byale ka thsemo ya mohumaxadi Mafefera o xofana le Mokxatli, Mokxatli o xofana

50

le Makxatlako yena o xofana le Dithsila, yena o xofana le Leraxa yena o xofana le Mampuru, yena o xofana le Madimabe, Madimabe o xofana le Moota wa kxosi ka theko e ngwe xa thsemo ya mohumaxadi o xofana le Mpheso yena o xofana le Mapholo, wa Mafelo ke Mapule, ka xodimo xa thsemo ya mohumaxadi ke ya ngwana-Mokxwatse. Eyale dikxoro tse di ilexo tsa dumedisa mona temong ena, ke kxoro ya xa Mongale ba mo dumella xore a leme ka hloxong xa thsemo ya ngwana-Mokxwatse, ka moraxo ke Ranganya, yena ba mo dumella xo lema ka fase xa thsemo ya Makxatlako ka moraxo ke Makokoropo yena ka theko xa thsemo ya Mapule mosela wa bona yaba noka morola, ka moraxo Sodi ka theko xa thsemo ya Mpheso. Mosutendi ya tswenyaxo ba bangwe kxoro ya tla ya mo ahlola ya fumana phoso xe yena ba tla mmotsa xore mosutendi xa name o swanetse xo lema wa xoma fa, empa xe a ka tsoxa a boeletsa ba swanetse xo mo nthsa temong a iponele byale motho wa mohuta owe, o sinyetsa bana ba xaxwe ka xobane xe a ka tsena mo a re wa dumedisa baswanetse xo butsisisa xore ke morwa mang, ba re ke morwa sebaka mesela ke moka xa ba mo dumelle.

51

Eyale ka monna yo bareng ke Mpoi Seelise, o ile xo fihla mona naxeng ena a dumedisa temo xo kxosi byale kxosi ya mo romela xa Masete, aowa Masete a mo amoxela ka tla tse pedi a mo ngathela temo kxaufsi le thsemo ya xaxwe. Ngwaxa wa mathoma a lena xo se na pako erile ngwaxa wa bobedi a thoma xo lema ka tekong xa mosela, a fela a rema mobu wa thsemo ya Masete o eya ka xaxwe, byale Masete a thoma xo boledisana nae, monna a se ke a kwa. Eyale Masete a ya a botsa kxosi xore motho yola o mphilexo xa rekwane o tseyisa thsemo ya ka, yaba kxosi e roma bahlankana ba yona ba ya ba fumana xore Masete o na le thereso yaba ba yo tsibisa kxosi yaba kxosi e re xo yena o swanetse xo lema o xoma moseleng wa thsemo ya xaxo, o se ke wa lema le mosela taba ewe a ke nyake xo tsoxa ke e kwa, monna a dumela.

52

Selemo se sengwe sa fihla monna a tswela pele le xo utswa thsemo ya Masete, a xoma a boela kxorong byale kxoro ya re xo Seelise, xe o bunne mabele a xaxo o lesetse xo lema thsemo ewe, bana ba kxosi ke ba bantsi, mofaladi yo mongwe o tla fihla a re nya morena ke tla mo fa. Byale Mpoi a tloxela thsemo a fumana dikolokoto a lena tsona. Ngwana wa xaxwe ba re ke Mpoinyana a xola o kilo re o dumedisa thsemo ba mo xanela xo fihlela a ngathela ke ba ba tserexo rakxadi ya xaxwe ba xa Moyeni. Leina lena la Mpoi le Mpoinyana ke xore mmako Mpoinyana o be a tseya ke mokolo wa Mpoi byale mokolo wa Mpoi a hwa mosadi wa xaxwe e sa le kxarebe, byale Mpoi a sala a tseya ke xe a tllilo belexa Mpoinyana. Ke xore xe mosadi a ka ba le bana ba basemanyana a ke re ka ba bedi byale ba phela ka moka mokolo a tseya mosadi byale mosadi a ba le ngwana wa mosemanyana ba swanetse xo mo rela leina la moratho wa xaxwe xe e le ngwanenyana leina la kxaitsemi ya monna yowe dikxomo tsa xaxwe di ilexo xo motseya tsa ya tseela kxaitsemi ya xaxwe mosadi. Moratho wa xaxwe le yena o byale xe a tsere mosadi a tla a belexa mosemanyana leina ba rela la mokolo wa xaxwe, ke ka mokxwa owe bareng ke Mpoinyana ka xobane o belexile ke yena Mpoi.

53

Temo ya xa Masumu. Temo ya xa Masumu e Mungwana le yona ba no dira byale ka ya xa Mohlabe ewe kesetseng ke hlalusitse melemele le melao ya basutendi. Xa Masumu basutendi ke Mongale, Tselane, Serene le Masalla. Masalla ke xore a ile xe a fihla mo naxeng e a fihla le ramotwa wa bona yowe e lexo Mokolokoto Sokane. Ba bile ba na le dirapa tsa temo ya bona xona saleng, mohlakeng o mokolo wa xa Mohlabe xa natso.

Temo ya Popela temo ya bona ke ditung xana mowe ba hlakane le ba bangwe ba xa ohlabe le ba xa Masete, ke xore batho bana ke beng ba naxa byale ba kile ba huduxela naxeng tse dingwe byale ba xoma ba boya, byale ba fumana masemo a bona a ba xoba ba lema

bafaladi ba bangwe ba lema. Byale bona ka nosi ba serate masemo a xo xoboxa ke xe ba yo dumedisa xa Popela. Dirapa tsa bona tsa mohlaka ba lema mohlakeng o moxolo, mohlaka o moxolo o, o nokeng ya Morola kxaufsi le tipe ya dikxomo ewe makxowa a e axileng.

54 Temo ya xa Masete e Matsekaneng ba sipidi ba ba tswaxo ba sepela ba tlilo axa mo naxeng ena ba swanetse xo dumedisa masemo mosate byale xe ba mosete ba bona xore xo bona temo xa e xona ke ke moka e ba dumedisetsa xo Masumu, Popela le Masete, byale le tsona kxoro tsena xa di dio kitimela xore xo lukile di thoma tso bolela le bana batsona, byale xe ba dumelane le bona ke xona a kxonaxo a dumela. Byale ba kxone ba supa modumedise mowe a swanetsexo xo lema. Dirapa tsa mehlakeng mehlaka e e naxo mono naxeng e no ya xesu e mene Mohlaka wa xa Mohlabe ke suromong, o mongwe o monyana ke leopeng ena ke mehlaka ya noka ya Morola ke ya xa Mohlabe, Masumu le Masete le Popela di thaba tse dintsi di tsene mona mohlakeng ka xo sutellwa. Xo na le o mongwe mohlaka xana mo fase xa soromong, mohlaka owe o ile wa fiwa ba xa Moyene ba re ke mohlakeng wa xa Moyene. Mehlaka ya noka ya Mongwana e medi ke Mahlotswane ke mohlaka wa xa Mongale, o mongwe ke mohlaka wa saleng. Mehlaka ena e na le dirapa tse dintsi o ka

55 hwetsana motho ka o tee a na le dirapa tse hlano xoba xo feta, byale dirapa tsena a setse dikxolo ke tse dinyane tsewe motho a lemexo letsatsi la bobedi a xo fela. Byale di lema ke basadi ka matsepe le xo thetisa xo thetisa basadi ka mabyala. Le xo lebella xo lebella bona basadi ba e kxethela ka xobane mowe xo naxo le masehla bona ba xo tseba. Dirapa tsena xa ba di leme ka xo lebara byale ka masemo ba hlakana hlakana, ke tsona tsewe peu e rexo xo tswa ba thoma ka tsona xe ba yo lema tsona ba re ba ya mohlakeng. Byale mohlakeng ba xasa maheya le dithotse tsa marotse, xe ba feditse mohlaka ba yo lema molapong, ka molapong ba xasa maheya marotse, dipampule (mafodi) le dintswa le mphoxo.

56

Mohlaka ba o thoma xo lema xe dihlang di thoma xo hupa xe ba etswa. mowe ba e ya molapong di a tloxa tsa ba dipalexile kudu mo dihlangeng ba laola ke mokxoba le morula ka theko ba bona letsatsi xe le xoma ka borwa lesepelela nga ya Leboya ka xobane le xoma ka dithabana tsa dioke xe le e ya leboya. Byale xe bafeditse ka molapong ba yo lema ditloo, le dithsekhene, byale mowe ba sepha lebaka la xo fela ba e ya ba hlaxola mohlakeng. Xe bafeditse dirapa tsa ditloo le dithsekhene, xe pula e nele ba yo lema dirapa tsa merepa le xo fela ba hwetsana matsatsi a xo ya ba hlaxola ka molapong, byale xa na mowe pula ela e nelexo ke thseola. Ka molapong ba hlaxodisa ka dithsima le mapoto, dikxuri ba hlaxodisa ka mabyala xammoxo le xo lema ka xobane ke dira a tse dikxolo motho ka o tee xoba ka babedi ba ka se ke ba fetsa. Thsimo ke dihliku empa tsona ba di hlobola ka lehudu xore makxata a tloxe byale ba di apexe xona masemong, ba sitlile ditloo ba dirile bupi di re kowa di budule, byale ba tseya bupi bya ditloo ba faxela ka tsona, e le xore o dirile le mapoto awe ba hlwang ba enwa ona xe dihliku di sa butswa. Ke letsema la basemanyana le banenyana ba hlwa ba lema letsatsi ka moka ba tloxa xe letsatsi le eya madikelo, byale mowe ba xopotse xo tsama ba ekxa meroxo le xo roba dikxone. Ba banyana xa ba na botseba ka xobane xa ba bole merato, byale ka ba baxolo. Ba baxolo ba dira merato e mene wa bohlang ke malebo ke moka ba tloxa.

57

Molapong xo lema monna le mosadi le xo hlaxola. Byale xe bafeditse dirapa tsa merepa ba yo lema masemo byale mowe ba xasa lotsa, leheya, leroro, dintse, masalesale, dithxaraxa, metsekwane, maxapu, lehoko le mosadi xammoxo le xo dira mabyala bakxopedi xore ba tle ba thuse. Xe bafeditse xo lema masemo ke xona byale ba thomaxo xo lema dirapa tsa ditloo-marapo ke sona se byalo se ba salaxo bafeletsa ka sona se a ila xore se lemiwe le dibyalo tse disetsexo di ngodilwe ka baka la xore xe ba ka lema le sona lebaka ka le tee ba re sebaka sefako byale sefako se sepela le phefo.

Motho yo a ka kitimelaxo xo se xasa pele xa xore dibyalo ka moka di sesu tsa felela xo byalwa o molato, tefo ya molato o e noba kxomo.

58

Byale ka majakane a lefase le thuto e satso tsena, ba kile ba lema ba re molao owe ke wa boheteng, byale tsa ba tsa kwala ka kxorong kxoro ya ba tswara ya ba lefisa kxomo kxomo, ba di nthaa, e be e le banna ba bane ke bo, Moradi Masete, Tselayaborwa Masete, Isaac Shaaile le Sekwale Athake.

59

Ona ngwaxa owe xo ile xwa na sefako se sexolo sa bolaya mabele. Lebako ba le xasa dirapeng tsa maxae xamoxo le molapong. Byale xe ba hlaxola masemp ba hlaxodisa ka byala diphepha le mekxope ka xobane e ya tloxa yaba e le lebaka la mo merula e raa. Motho o dira byala byale a rana ba xae xore ke na le byala byale ke re le ka ya xo nthaa xo hlaxola, botsa basadi ba xabo xe ba xorisana maxori, byale monna le yena o botsa banna ba xabo xe ba enwa lexata, xore nosadi o dirile mapoto o re o ya xo hlaxodisa. Ka moka xa bona ba motse ba swanetse xo ya bakxopedi bona xa ba hloke, ba a tla ke moka yaba letaema le lentsi xe ba yo dula fase ba enwa mothaeedi o swanetse xo no thsela ka setsobolo se tee, sa bahlaxodi le bahlaxodi ba bakxopedi, motho yo a tlaxo kowa ba hlaxotse, yena o kxopela bahlaxodi ba ba rataxo xo mo siela ba mo siela, byale e tla re xe ba hlaxodi ba enetse ba mo kxela ka sona setsobolo sela ba re xo yena, o funane re soma, xe a nyaka xo feta o tla re aowa nna ke a feta ke moka ba boetse byala ka pitseng ba mo kxele ka se senyana, ke moka xo fedile le ba ka se sa mo eletsa xe asa fete wa tseya a nwa. Byale merato ya byala bya xo hlaxola e meraro wa bone ke molaelo ke moka letsema le feditse modiro wa lona. Xe nke xo sa ne le byala byo bongwe xae monna wa letsema o swanetse xore tseyang malebo xare, ke moka ba dira byale, xe bafeditse malebo awe ke moka ba xoba moxobo ba e-ya xae. Xona le byala byo

60

bongwe xape bya xo hlaxola, byala byo ba re ke byala bya sekxonyana ke xore byona mosadi o re xo bo dira a ya a bexa moxadibo wa xaxwe, byale moxadibo wa xaxwe ke yena a tsamang a rapa batho ba xo ya xo hlaxola, ba tsoxela thsemo, ke moka ba hlaxola xo fihlela xo e-tla tsa xo ja, ke moka ba dula moriting ba ja, dijo tse di faxa ke mong wa byala ka moraxo ba bangwe ba tswa ba rwele byala. Xe ba feditse xo ja dijo ke moka ba nwa byala. Xe ba nwele ba beya dikxopelo baboela temeng, byale ba ya le ba bangwe ba ba tliloxo kxopela ba hlwa ba hlaxola mosexare ka moka xo fihlela le dikela. Iyale maraxa o swanetse xo ba direla byala bya manwa a dutsi, ba bo nwela ka ntlong. Ba hlaxodi ba xo tla le byala ba re ke maxaramisi bona ba dula ka ntle le ba motse ka moka xammoxo le bakxopedi.

61

Byale xe bakxonyana ba le ka ntlong ba dumedisa xo mong wa motse byale mong wa motse o tlare ba kwala ba bexeng byala byowe bya bona, byale bona ba tla re kowa ba ba bixile ba re re lebuxile byale motho a ke a re thuse ka mohabi (mothsedi) mong wa motse o swanetse xo roma monna yo mongwe wa motse a yo ba hlabela. Eyale melao ya xo thsela o swanetse xo theletsa morapiwa xammoxo le letsema la xaxwe. Pele xa xore a thselle letsema o swanetse xo thsela se tsobolo ba fe mong wa motse, byala bya mohuta o, ba re ke dinama, byale dinama tsewe tsa mathomo ba re ke maduma, ba xoma ba thsela byo bongwe ba re ke serope, ba xoma ba thsela byo nongwe ke letsoxo bya mafello ke lehlakore byale bya xoba botsa xore re a nwa bare ke malaetsana ke moka dinama tsa xo ya ka ntle xobeng ba motse di fedile. Byale o thoma xo kxela le tsena la e nala e nela a xoma a ba boeletsa byale xe ba enetse ba kxa kas etsobolo xo tee ba re ke sa ba xaramisi byale bat seya sexo se senyana ba laola banna ba ba kxopedi ka sona ba kantie.

Phepha ba dira ka mokxope wa marula, byale yona e na le merato e medi fela. Lephokwa xoba mokxope xoba morula ona ke morato o tee fela. Xe mosadi a dirile tse dingwe tsa dilo tse

ke di ngodilexo molao ke xo botsa ba motse ba di thsaba ba di
 otlala ka xo kxopela letsema le ne le beng ba lona, xo byale ka xe
 le ka hwetsana mosadi a na le mokxope a re tlang le nhlaxodise
 ke na le mokxope ke tla le fa yaba monna xa xo na le swanetse
 62 xo xana le re monna wa xaxwe e ka byale ka xe yena mosadi a tsebase
 a se dirilexo le monna xaxwe, o tla kwa a re o etetse bokete o itse
 o tla boya ka moswane o itse ke bone batho ba nhlaxodise, mofuriwa
 a na rano le a dumela ke moka le a hlaxola kxanthe le swanetse xo
 hlokomela xore e e ka ke nnete le hwetsane ba motse owe ba le
 xona xe ba se xona mosadi o fapane le monna wa xaxwe ka dipolelo.
 Mohlomong monna o itse mokxope owe ke nyaka xo nwa ke dutse byale
 mosadi a xana a re wa ka ko hlaxodisa, byale monna a homola.
 Xe le hlaxola o dutsi sehlapetsong wa le bona byale xe a bona xore
 le tula morato la bona a filia byale mowe le noba le ditseba xore
 ditaba di thathafile o tllilo tseya mokxope a thsela ka mokxwa o
 rataxo kudu a kxela ba ba sa hlaxolaxo mosadi le yena o tla oma
 a ya kowa le kowa a bile a nyaka xo tseya pitsa xore a e pyatile
 bafela ba mo tibela ke moka letsema le tla tloxa le lla yaba
 molato a o yo monna o nwele mabele a xaxwe. Xe xo na a ka
 63 hwetsana le thsela le xona pitsa e setse e ya xofela mothsedid o
 na le molato xe e le monna a nape a rapele ba sale ka xae le
 yena monna o tla bona xore monna a na phoso o dirisitse ke mosadi
 wa ka mohlomong o tla mo swarela xoba a re a lefe o swanetse xo
 lefa, ka xobane modikaya kxorong, mong wa mosadi o tla re nna
 mosadi yo a kwane le nna ke robotse nae byale le xo ka a potsa
 xore mokxope o xona kowa masemong a mapotsam byale ke ile ko bona
 tsa masemong ka hwetsana monna yo a thsela mokxope ka thoma xo
 makala byale ka bona xa botse xore mosadi yo wa ka o fora ke
 k yena. Kamoka banna ba swanetse xo ema le mong wa mosadi ka xaxwe
 xobane le bona ba natso le malapa ba di tseba. Byale xo bunale xo-
 na le xona ba tllilo sepela ka ona mokxwa onola ba xo thoma ka
 ona xe ba thoma xo lema, ba buna mohlakeng ka moraxo molapong ka
 moraxo dirapa tsa ditloo di thsekkene merepa yona xa ba bune, ba

64 ba no epa fela ba peya ba e-ja ka moraxo masemong mafello ditloo-
marapo. Eyale xofedile dikxomo di tsena mahlakeng. Dikxomo tse
dingwe le tse dingwe di tsena mahlakeng a xabo bona tsa hlwa nthse
letsatsi ka moka xo sa tle tsa mongwe e tla re xosasa xona di ka
no ya ka buntsi. Eyale xe di hlaxetse masemo ka moka aowa dikxomo
di robala mahlakeng, kante le tsa ba ba nyakaxo mafsi.

END 769